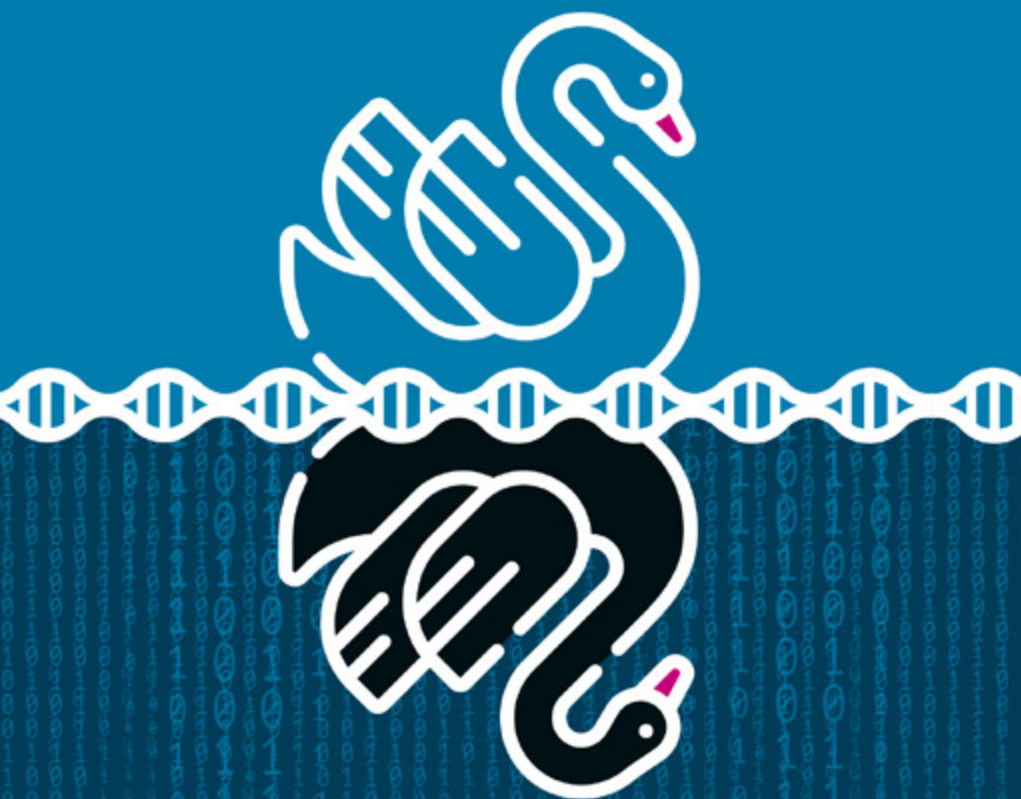

LILLY KORPIOLA • PETRO POUTANEN

KORONA

JÄ DIGITAALINEN RISKIYHTEISKUNTA

TAMMI

Lilly Korpiola & Petro Poutanen

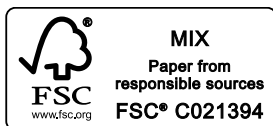
KORONA

ja digitaalinen riskiyhteiskunta

TAMMI

HELSINKI

© LILLY KORPIOLA, PETRO POUTANEN JA TAMMI 2021

TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ

ISBN 978-952-04-1805-2

PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

HERÄTYS DIGITAALISTEN RISKIEN MAAILMAAN..	9
RISKIYHTEISKUNTA JA VARAUTUMINEN	
PAHIMPAAN.....	13
Riskiviestintää pandemia-aikana	18
MUSTAT JA VALKOISET JOUTSENET	25
HYBRIDIN MEDIATILAN SYNTY	31
Vaikuttamisen uusi ekosysteemi	34
Hybridi mediatila – digitaalisen riskiyhteiskunnan näyttämö.....	38
Elämä mediavälitteisessä maailmassa.....	43
Korona haastoi perinteisen median	49
Vaikuttajien valta kasvaa jatkuvasti	53
VIRTUAALIVAPPU	57
INFORMAATIOKAMPPAILUN AIKA	65
Arvaamaton hybridi mediatila	66
Infodemia leviää.....	71
Tuskallinen totuus ja tiedeviestintä	75
Tiedeviestinnän tarinankerrontaa.....	79
Journalismi informaatiokamppailun keskellä – perinteisen median uutisvoitto?	81
Algoritmit ja data	84

Dis- ja misinformaation leviäminen hybridissä mediatilassa	90
PSYKOLOGINEN TURVALLISUUS JA JOHTAMINEN KRIISEISSÄ	95
Onko korona ”uusi normaali” vai liminaaltila?	102
Julkinen johtaminen ja viestintä kriiseissä	106
Koronaepätoivoa ja hiipuvaa resilienssiä	113
Johtamisviestinnällä rakennetaan psykologista turvallisuutta	117
Suomi–Ruotsi-maaottelu	120
Kansalais- ja viranomaisviestinnän haasteet	123
SALALIITTOTEORIOIDEN MAAILMASSA	127
Maailmankuvan kriisi ja salaliittoteorian mentävä aukko	131
Sosiaalinen identiteetti ja ryhmään kuuluminen	134
Pelon hallinta ja suojautuminen	136
Uskonnollinen tyhjiö salaliittojen ajurina?	137
Koronapandemiasta tuli infodemia	138
Pelillisuus ja ”do your own research”	141
Maailmanselityksien markkinat	143
LUOTTAMUS – DIGITAALISEN RISKIYHTEISKUNNAN LIIMA	147
DIGITAALINEN RISKIYHTEISKUNTA NYT	155
Digitaalisen riskiyhteiskunnan ajurit	156
Korona sukupolvikokemuksena	160
Digitaalinen kuilu	163
Digitaalinen haavoittuvuus	165
Teknologiajättien valta ja internetin kääntöpuoli	167

Verkottunut liiketoiminta ja jaettu data.....	169
Esineiden ja käyttäytymisten internet	171
Vapaus vai valvontayhteiskunta – digitaalisen riskiyhteiskunnan sokea piste?.....	175
Kohti uuden toivon aikakautta	179
EPILOGI: RISKIYHTEISKUNTA JA ELONKIRJO.....	183
VIITTEET.....	191
KIRJALLISUUS.....	199

HERÄTYS DIGITAALISTEN RISKIEN MAAILMAAN

Pandemia muutti meidänkin suunnitelmamme.

Alkujaan aioimme kirjoittaa kirjan mediayhteiskunnan pimeästä puolesta ja digitaalisen riskiyhteiskunnan synnystä. Ajatus oli muhinut jo pitkään, arabikeväästä 2011 asti. Tuolloin sosiaalinen media oli ottanut uutta roolia yhteiskunnallisen muutoksen ajurina. Perinteinen ja sosiaalinen media olivat alkaneet kietoutua yhteen hybridiksi mediatilaksi, uudeksi tiedonvälityksen ekosysteemiksi.¹

COVID-19 yllätti meidät kuten monet muutkin. Uusi koronavirus pani maailman polvilleen ja iski turbovaihteen päälle moniin kehityskulkuihin, joita olimme pitkään seuranneet. Niinpä päätimme katsoa näitä ilmiöitä pandemian kautta.

Viime vuosikymmeninä on puhuttu paljon siitä, miten suuret kertomukset ovat kuolleet. Korona romutti tämänkin käsityksen. Koronapandemia on ollut sekä globaali mediavälitteinen tapahtuma että historiallinen käännekohta. Se tulee muokkaamaan kokonaisen sukupolven kokemusta

maailmasta ja määrittelemään uudelleen monia arkisia elämänalueita. Se on symbolinen tapahtuma, eräänlainen katkos ajassa, joka pistää ihmiset arvioimaan uudelleen omaa elämäänsä suhteessa aikaan ennen ja jälkeen koronan.

Koronapandemia on testannut yksilöiden, yhteisöjen ja kansakuntien resilienssiä – kriisinsietokykyä ja palautumista. Pandemia kosketti heti myös kummankin meistä elämää ja työtä. Kalenterit menivät uusiksi, arki mullistui aivan kuten suurella osalla ihmisistä ympäri maailmaa. Etäelämä haastoi, uusi digitaalisempi arki piti omaksua nopeasti.

Korona ei synnyttänyt digitalisaatiota, mutta se potkaisi jo käynnissä olevaan muutokseen äkisti lisää vauhtia ja teki näkyvämmäksi kehityksen suuntaa. Mediasta on tullut yhä keskeisempi osa globaalia politiikkaa, ja pandemia on historian suurimpia globaaleja mediatapahtumia.

Tänä päivänä maailma on mediaa: tapahtumat koetaan yhä enemmän mediavälitteisesti – eikä vain uutistapahtumat vaan aivan tavallinen arkikin. Suuri osa sosiaalisesta elämästämme on siirtynyt verkkoon ilman, että sillä on enää mitään vastaavuutta fyysisessä maailmassa. Elämme kahden maailman välissä koko ajan, ja nuo maailmat lähentyvät toisiaan vääjäämättä.

Koronapandemia on ollut viimeinen herätys digitaalisten riskien maailmaan. Maailman harpatessa kohti syvempää digitalisoitumista monet teknologiat, jotka olivat jo pitkään olleet täällä, tulivat osaksi arkipäivää. Samalla nousi esiin erilaisia riskejä. Valtioiden rajojen yli liikkuva viruspandemia tuotti muun muassa paikasta toiseen leviävää salaliittoajattelua ja virheellistä terveysturvallisuustietoa.

Perinteisessä riskiyhteiskunnassa riskejä on totuttu

ennakoimaan ja niihin osataan myös varautua. Digitaalisessa riskiyhteiskunnassa riskit karkaavat nopeasti käsistämme, sillä hybridi mediatila on arvaamaton ja vaikeasti ennakoitavissa.

Koronavuoden aikana riehunut ”infodemia” on näytellyt resilienssin kannalta lähes yhtä merkittävää roolia kuin itse virus.² Meille oli hienoinen yllätys, että koronaan liittyvät valeuutiset, vastayhteisöt ja salaliitot rantautuivat myös Suomeen niin nopeasti. Miksi dis- ja misinformaation ryöpsähdys on ollut näin raju? Mistä vaihtoehtoiset tulkinnat ovat saaneet kasvualustaa?

On ollut äärimmäisen antoisaa kirjoittaa kirjaa, joka tapahtuu tässä ja nyt, osana arkea ja jokaisessa maailmankolkassa. Koronapandemia on haastanut meidän käsitystämme uhkista ja mahdollisuuksista, mutta ei vain kansakuntina vaan myös globaalina yhteisönä, joka elää haavoittuvassa ja verkottuneessa keskinäisriippuvuuden maailmassa.

Tämä kirja on syntynyt poikkeuksellisella tavalla: olemme keränneet tietoa, analysoineet ja kirjoittaneet keskellä käynnissä olevaa kriisiä. Olemme seuranneet sekä perinteisen että sosiaalisen median kanavia ja keränneet valtavan määrän aineistoa niin Suomesta kuin maailmaltakin.

Lisäksi olemme tehneet yli 30 haastattelua, joista osa on raportoitu tässä kirjassa ja osa on taustahaastatteluja. Suuri osa kirjaan haastatelluista esiintyy omalla nimellään, mutta osa haastatelluista halusi pysyä anonymyminä. Moni heistä pelkäsi verkossa leviävää vihaa.

Metodiamme voi luonnehtia mediaetnografiseksi³. Mediaetnografia on mediatutkimuksen ”kenttätöytä”, jossa

seurataan uutistapahtumia ja niiden kehittymistä uutismediassa ja sosiaalisessa mediassa. Tavoitteenamme ei ole ollut vain jälkikäteen raportoida, mitä on tapahtunut, vaan ymmärtää ihmisten kokemuksia, tunteita ja maailmankuvan muutoksia kriisin keskellä.

Valtavaa aineistoa analysoidessa olemme huomanneet, miten erilaisia kehityskulkuja sekä käytännön elämään vaikuttavia huolenaiheita koronapandemia on nostanut esiin eri maissa. Tähän kirjaan emme ole voineet sisällyttää läheskään kaikkia tekemiämme havaintoja, mutta jatkamme tästä ehkä vielä kohti uutta kirjaa.

Halusimme rajata kirjan näkökulman Suomeen ja tarkastella eri kansalaisten, viranomaisten, asiantuntijoiden ja poliitikkojen välisessä medioidussa vuorovaikutuksessa syntyviä ilmiöitä ja merkityksiä. Tärkeimmiksi näkökulmiksi valitsimme median, viestinnän, johtamisen ja verkon sosiaalisen maailman.

Kirjoitusprosessin aikana nousi esille monia digitaalisen riskiyhteiskunnan tuottamia jännitteitä. Päätimme laittaa itsemme likoon, ottaa riskin ja kirjoittaa kysymyksistä, joihin ei ole helppoja vastauksia. Jokaisella on oma kokemuksensa koronapandemiasta, eikä tämä kirja pyri olemaan viimeinen sana.

16.3.2020 Suomen hallitus julisti poikkeustilan. Toimitaja Saska Saarikoski tviittasi: ”Se oli siinä. Suomi on poikkeustilassa. Mutta jos jokin maailman kansa tästä hommasta selviää, niin me suomalaiset. Siitä olen ihan varma.”⁴

Niin me selvisimmekin. Suomalainen yhteiskunta on osoittanut sekä iskunkestävyyttä että sopeutumiskykyä. Me olemme lujatekoisia, vaikka joskus kompuroisimmekin.

RISKIYHTEISKUNTA JA VARAUTUMINEN PAHIMPAAN

Riskit ovat yhdistelmä tietoa ja tietämättömyyttä.

SVEN OVE HANSSON⁵

Saksalainen Ulrich Beck, eräs aikamme vaikutusvaltaimpia sosiologeja, julkaisi vuonna 1986 kirjan *Risikogesellschaft*, joka käännettiin vuonna 1992 englanniksi nimellä *Risk Society: Towards a New Modernity*⁶. Nyt jo kaikkiaan 35 kielelle käännetty kirja esitteli *riskiyhteiskunnan* käsitteen.

Riskiyhteiskunta viittaa tapaan, jolla modernin yhteiskuntaelämän keskiöön on noussut yhä enenevässä määrin yhteiskunnan itsensä tuottamien riskien hallinta ja ehkäisy. Käsitteen avulla Beck halusi nostaa laajemman yleisön tietoisuuteen yhteiskunnallisia muutoksia ja toimintaa, kuten teollistumisen aiheuttamia ympäristöongelmia ja uhkia, jotka tulisivat vaikuttamaan koko ihmiskunnan tulevaisuuteen.

Samalla Beck haastoi tiedeyhteisöä ja asiantuntijoita ulos kammioistaan ja osallistumaan aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun. Beck ajatteli, että tieteen viesti kuuluu kaikille. Beck piti tärkeänä tieteen demokratisointia, jossa tiedeviestinnän ja tutkijoiden aktiivisen yhteiskunnallisen osallistumisen kautta vahvistetaan luottamusta tutkittuun tietoon.

Beckiä voidaan pitää monella tapaa profeetallisena äänenä. Hän näki jo varhain ympäristökysymyksiin liittyvät strategiset riskit uhkana ihmiskunnan tulevaisuudelle. Vielä uransa ja elämänsä loppuvaiheessa hän jatkoi intensiivistä ajatustyötä. Hän tunnisti jo orastavan digitalisaation synnyttämän mediayhteiskunnan sekä siihen liittyvät riskit, kuten dis- ja misinformaation.

Beck loi riskiyhteiskunnan käsitteen 80-luvun maailmassa, jossa siirryttiin hiljalleen kylmän sodan asetelmista uudenlaisten uhkien maailmaan. Talouden vapautumisen rinnalla nousivat vihreä liike ja ympäristöaktivismi, jotka toivat ihmisten tietoisuuteen ympäristöön liittyviä kysymyksiä. Pelkoa herättivät ydinvoima, torjunta-aineet sekä ruuan tuotantoon liittyvät pelot ja uhat.

Riskiyhteiskunta-käsitteen lähtökohtana olikin kritiikki kehittyneiden teollisten yhteiskuntien itse luomia riskejä kohtaan. Beck näki, että monet kehityskulut olivat sellaisia, että ne tulisivat ennemmin tai myöhemmin laukeamaan tai johtamaan riskien täyteiseen maailmaan. Omalla toiminnallaan ihmiskunta ikään kuin rakensi yhteiskunnasta riskien koelaboratoriota.

Riski voi olla myös mahdollisuus. Puhe riskeistä ja niiden arviointi auttaa yhteiskunnan eri toimijoita ennakoimaan

ja ottamaan riskit huomioon varautumissuunnitelmissa. Riskit ja puhe niistä nostavat myös esille yhteiskunnan muutospainetta sekä käsityksiämme mahdollisista tulevaisuuksista. Puhe riskeistä on puhetta siitä, millä tavalla paitsi varaudumme myös torjumme ja estämme uhat ennen kuin ne toteutuvat.

Riski ei siis ole ainoastaan uhka vaan positiivinen *mahdollisuuskäsite*, jonka avulla meitä voidaan aktivoida tekemään asioita toisin tavoin. Parhaimmillaan riskien tunnistaminen tuottaa aidosti vaihtoehtoista ajattelua ja toimintaa, jonka kautta yhteiskunta voi varautua paremmin, muuttaa ehkä omaa toimintaansa ohjaavia periaatteita tai löytää jopa kokonaan uuden strategisen suunnan.

Beck näki, että monet teollistuneiden maiden riskit ikään kuin muhivat pinnan alla ja kasautuvat hiljalleen. Osa ei realisoidu koskaan, osa jää piiloon ja saattaa nousta myöhemmin tietoisuuteen. Globalisaation myötä suuri osa riskeistä on entistä kytkeytyneempiä, mistä pandemiat ovat yksi esimerkki.

Viime vuosina varautumisessa on keskitytty erityisesti ”kovien” teknologialähtöisten ja laajavaikutteisten riskien kuten kyberriskien ennakointiin ja hallintaan. Vähemmälle huomiolle ovat jääneet mm. pandemiat. Ennen koronaa monet riskien hallinnan asiantuntijat pitivätkin pandemiaa ns. luonnon aiheuttamana ”pehmeänä” riskinä.

”Kun koronapandemia käynnistyi, koko maailmaa ei laittanut polvilleen esimerkiksi kyberisku tai teknologinen riski, vaan virus, jonka sosiaaliset ja taloudelliset vaikutukset ovat olleet ennennäkemättömiä verkostoituneessa

maailmassa. Sen voima yllätti meidät”, sanoo Ari Lahtela, valtioneuvoston tilannekeskuksen päällikkö.

”Olemme joutuneet pohtimaan pandemian kuluessa monasti sitä, kuinka ns. pehmeä riski voi olla samalla kova ja hallitsematon”, jatkaa Lahtela. ”Jos ihminen aiheuttaa riskin, esim. kyberiskun, silloin usein tunnistetaan, kenen kanssa neuvotellaan ja missä pöydässä, mutta luonnon aiheuttaman riskin edessä joudumme olemaan nöyriä.”

Vara on viisautta, sanoo vanha suomalainen sananlasku. Varautuminen riskeihin⁷, häiriötilanteisiin sekä uhkien mallintaminen on osa yhteiskunnan kokonaisuurvallisuutta, jonka parissa viranomaiset työskentelevät jatkuvasti. Riskit ovat läsnä kaikkialla arjessamme, mutta tavallisten kansalaisten tietoisuuteen nousevat paljolti ne riskit, joita media nostaa esiin. Viime vuosina Suomessa ovat näkyvillä olleet eniten kansallisen riskiarvion tunnistamat häiriötilat ja uhat kuten informaatiovaikuttaminen, terrorismi sekä tietoliikenteen ja tietojärjestelmien häiriöt eli kyberuhat, mutta ei influenssapandemia tai muu vastaava laajalle levinneen epidemian uhka.

Riskeihin varautumiseen vaikuttaa riskiarvioiden valittseva tilannekuva. Nyt pandemian aikana jokaisen tulee olla riskitietoinen. Ihminen voi olla nyt toiselle ihmiselle kuolemaksi, mikä vaikuttaa meidän käsitykseemme maailmasta ja sosiaalista suhteista.

Toisaalta varautuminen on aina yhteiskunnan varjoissa tapahtuvaa toimintaa, eikä kaikkea varautumiseen liittyvää suunnitelmallisuutta ja koneistoja ole tarkoituksenmukaista tuoda julkisuuteen. Uhkakuvilla voidaan tehdä politiikkaa ja politiikalla uhkakuvia. Normaalioloissa

tavallisten kansalaisten ei ole mielekästä elää jatkuvassa uhkien ja riskien maailmassa. Tarvitaan luottamusta arkeen ja elämään, jotta arkinen toimintakyky säilyy.

Ulrich Beck näki riskiyhteiskunnan synnyn liittyvän teolliseen ja modernisoituvaan yhteiskuntaan – tilanteeseen, jossa erilaiset sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit karkaavat perinteisten turvainstituutioiden kontrollista. Samalla teollinen yhteiskunta alkaa myös itse tuottaa sellaisia uhkia, jotka eivät pysy sen hallinnassa. Koronapandemia voidaan nähdä myös ihmisten tuottamana riskinä. Kun ihminen tunkeutuu luonnon elintilaan, on sillä seurauksensa. Zoonoosit, taudit, joiden aiheuttajat voivat siirtyä eläimistä ihmisiin ja päinvastoin, voivat lisääntyä, kun ihminen vie elintilaa villieläimiltä tai tuone oman toimintansa piiriin. Riskit kasvavat koko ajan sille, että jokin tappava virus loikkaa väli-isännän kautta ihmiseen.

Miten jaksamme elää keskellä riskien ja uhkien maailmaa? Brittiläinen sosiologi Anthony Giddens visioi, että riskiyhteiskunnasta tulisi eräänlainen pakkomielteinen yhteiskunta, joka on kiinni uhkakuvissa. Kirjoittaessamme tätä kirjaa toisen pandemiavuoden aikana Giddensin visio tuntuu aika todelliselta. Uhkakuvista, koronakäyristä, kuolleisuuslukuista, tehohoidossa olevista, leviämislukituksista ja erilaisista koronauutisista on tullut ensimmäinen asia, joka läväähtää silmiemme eteen, kun avaamme tietokoneen tai luemme kännykkää. Asiantuntijat ja tiedeviestintä tuottavat yhteisrintamassa päivittyvää tietoa poliitikkojen ja viranomaisten käyttöön. Poliitikot joutuvat työstämään näistä uhkakuvista päätöksiä, suosituksia ja

lakeja. Päätäjistä on tullut Giddensin kuvaamia uhkaku-
villa politiikan tuottajia, mikä luo omalta osaltaan uusia
riskejä ja vaikuttaa tulevaisuuskuvaamme.

Riskit ovat kuvitelma, rakennelma tai ajatelma mahdol-
lisista uhista. Ne asiat, jotka me määrittelemme riskeiksi
ja uhiksi, ovat yhteiskunnallisen neuvottelun ja vuorovai-
kutuksen tulosta. Sen vuoksi riskeillä on myös sosiaalinen
ja kulttuurinen ulottuvuutensa, vaikka se realisoituisikin
mitä konkreettisimpana ilmiönä, kuten ulkonaliikkumis-
kieltoina, lockdowneina tai kuolonuhreina. Tapamme
ajatella ja käsitellä näitä riskejä yksilöinä ja yhteiskuntina
vaikuttaa siihen, millä tavalla varaudumme ja toimimme
riskien suhteen.

Riskiviestintää pandemia-aikana

Riskillä viitataan arkikielessä tilanteeseen, jolla on ei-
toivottuja seurauksia. Teknisestä näkökulmasta riskeistä
puhuminen ohjaa huomion ei-toivottujen tilanteiden to-
dennäköisyyksiin eli siihen, kuinka todennäköistä on, että
jotakin haitallista tapahtuu. Klassisen määritelmän mu-
kaan riski koostuu siis kahdesta osatekijästä: tapahtuman
matemaattisesti ilmaistavasta todennäköisyydestä sekä
arvioidusta haitasta. Yhdistämällä nämä tekijät voidaan
arvioida riskin vakavuutta.⁸

Pandemian aikana asiantuntijat, viranomaiset ja poliit-
tikot tekevät työkseen riskiviestintää. Samalla he joutuvat
perustelemaan ihmisille riskienhallinnasta johtuvia hait-
toja. Haitan käsite on kuitenkin hyvin altis subjektiivisille

tulkinnoille, sillä se kytkeytyy läheisesti siihen, millä tavalla ihmiset kokevat ja arvottavat erilaiset haittavaikutukset. Haitan kokemukseen vaikuttavat myös ihmisen kognitiiviset vinoumat: esimerkiksi ilmastonmuutoksen kaltaista hitaasti hiipivää vaaraa ei välttämättä pidetä yhtä suurena kuin äkillistä katastrofia tai pandemiaa, vaikka pitkän aikavälin haittavaikutukset saattavat olla täysin eri luokassa.

Aina ei myöskään ole selvää, millä tavalla riskien haitat leviävät yhteiskuntaan. Esimerkiksi koronapandemian aiheuttamia kuolemantapauksia pohdittaessa joudutaan miettimään, mikä on näiden kuolemantapausten suhde muihin tekijöihin, jotka ovat voineet edesauttaa kuolemaa. Riskiarviotkaan eivät ole subjektiivisista tulkinnoista vapaita: aina ei ole saatavilla dataa pohjaavia riskiarvioita, vaan niitä täytyy täydentää esimerkiksi subjektiivisilla asiantuntija-arvioilla.⁹

Filosofi Eerik Lagerspetz on määritellyt riskin käsitettä tietämisen kautta asettaen sen asteikolle varmuudesta tietämättömyyteen.

- (1) Varmuus – tiedämme, mitä kustakin vaihtoehdosta seuraa.
- (2) Riski – voimme liittää kunkin vaihtoehdon toteutumiseen perusteltuja todennäköisyysarvioita.
- (3) Epävarmuus – mahdolliset vaihtoehdot ovat tiedossamme, mutta seurausten todennäköisyyden suhteen voimme esittää vain subjektiivisia arvioita.
- (4) Tietämättömyys – emme tunne edes kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja.¹⁰

Tunnetun riskien filosofian tutkijan, ruotsalaisen Sven Ove Hanssonin mukaan riski on hienovireinen yhdistelmä tietoa ja epävarmuutta. Riskiin liittyy aina jotakin tuntematonta, mistä seuraa epävarmuutta. Päätöksenteossa keskeistä on erottaa riski – eli se mitä tiedämme – ja epävarmuus toisistaan. Hanssonin mukaan kuitenkin vain harvoin eri vaihtoehtoihin liittyvien riskien oikeat todennäköisyydet ovat tiedossa. Vaikka päätöksiä tehtäisiinkin riskiarvioiden pohjalta, käytetyt todennäköisyydet perustuvat usein yksinkertaistettuihin kuvauksiin käsillä olevista ongelmista. Käytännössä kyse onkin siis lähes aina päätöksenteosta epävarmuuden alla. Vain tehtyjen arvioiden tarkkuus ja varmuus määrittelevät, tehdäänkö päätöksiä lopulta riskitilanteessa vai epävarmuudessa.¹¹

Tämä nähtiin koronapandemian aikaisessa päätöksenteossa useaan otteeseen, kun erilaisia suosituksia ja niiden käyttöönottoa pohdittiin – ei ollut aina varmaa tietoa siitä, mikä on paras tapa edetä. Epävarmuuden viestiminen ei ole helppoa, kun kilpailevia näkökulmia ja suosituksia ilmaantuu nopealla tahdilla kriisin edetessä ja tilanteiden muuttuessa. Silti jotakin on tehtävä – ja viestittävä. Vakavan kriisin keskellä ei voi olla ajopuuna.

Hansson tiivistää jokaisen tieteentekijän ja päätöksentekijän haasteen: miten yksinkertaistaa totuutta siten, että tavallinen ihminen, jolla on rajallinen tietämys asiasta tai ilmiöstä, voi sen ymmärtää ja omaksua – varsinkin kun tilannekuva on kuin liikkuva maali? Koronapandemiassa eletään jatkuvasti päivittyvän globaalin datan kanssa, jolloin kaikkien mahdollisten tekijöiden huomioiminen on käytännössä täysin mahdotonta. Pandemiadata päivittyy

koko ajan, eivätkä mitkään välineet riitä louhimaan siitä täysin tarkkaa reaaliaikaista tietoa.

Pandemian torjunnassa olennaista on juuri oikea-aikaisuus ja reaktionopeus. Liberaaleissa demokratioissa poliittiset mekanismit ja lainsäädäntö eivät aina tunnu antavan riittävästi työkaluja välittömälle päätöksenteolle, toisin kuin vaikkapa autoritaarisissa yhteiskunnissa. Perusoikeuksien loukkaamattomuus on ollut suomalaisen pandemian riskienhallinnan tärkeä periaate, joka on synnyttänyt välillä voimakkaita tunteita ja keskusteluja mediassa.

Pandemiassa riskiviestintä on jatkuvaa liikettä epävarmuuden ja päätöksenteon välillä. Kun epävarmuudet muuttuvat asioiden tilaa koskeviksi uskomuksiksi, kykenemme paremmin päätöksentekoon. Uuden datan ja tiedon karttuessa saatamme joutua pyörtämään päätöksemme ja siirtymään takaisin epävarmuuden tilaan.¹² Ihminen liikkuu siis jatkuvasti hankkimansa uuden datan ja yksinkertaistettujen todellisuuden kuvausten välimaastossa edestakaisin, tarkentaen näkemystään asioiden tilasta. Tämä on erityisen haasteellista viestinnän näkökulmasta: Mitä uskalletaan sanoa nyt? Millä tavalla tilannekuva muuttuu ja kuinka pian? Joudummeko pyörtämään päätöksiä tai korjaamaan jo ulos kerrottuja asioita?

Hansson kehottaa meitä kiinnittämään huomiota siihen, millaiset arvovalinnat ohjaavat todellisuuden yksinkertaistamista – siis mitä painotamme, miten kehystämme ja miten tulkitsemme riskejä. Epävarmuutta ja riskejä koskeva arviointi ei koskaan voi olla täysin arvovapaata tai neutraalia. Kun panokset ovat korkealla omalla kohdalla,

paljon epävarmemmatkin tekijät otetaan helpommin mukaan riskiarvioihin. Uskomuspohjalta on hankalaa toimia, kun riskit ovat suuret. Näin oletetuilla päätöksenteon seurauksilla on suuri vaikutus siihen, kuinka varmoina tai epävarmoina pidämme riskejä koskevaa tietämystämme.¹³

Riskeihin liittyvä epävarmuus on turhauttava ilmiö niin eri instituutioita pandemiakriisissä johtaville toimijoille kuin tavallisille kansalaisillekin, oli kyse sitten baareista ja ravintolatoiminnasta tai nuorten liikuntaharrastuksista. Vaikkapa päiväkodin johtajan täytyy jokaisena arkisena päivänä vastata lasten turvallisuudesta, ja kotihoitopalvelun työntekijä joutuu huonokuntoisen vanhuksen kotiin astuessaan huolehtimaan paitsi aikapaineessa tapahtuvasta kohtaamisesta myös konkreettisesta henkeä ja terveyttä uhkaavasta riskistä, mikäli virus on saattanut jotenkin päästä mukaan kaikista varotoimista huolimatta.

Koska riskiarvioissa ei useinkaan voida perustellusti määritellä kovin tarkkoja todennäköisyyksiä, joudumme elämään kyseisen hetken parhaan tietämyksen valossa. Vaikka todennäköisyydet olisikin mahdollista määritellä hyvin tarkasti, tilanne voi muuttua niin nopeasti, että arvioiden päivittäminen reaaliajassa on käytännössä mahdotonta, kuten olemme nähneet koko pandemian ajan. Tästä seuraa se, että päätöksiä pitää tehdä päivittyvän tiedon pohjalta muodostettujen käsitysten ja ennakoivien uskomusten perusteella.¹⁴ Usein päätöksiä joudutaan tekemään epävarmuuden tilassa, jolloin ei ole täyttä varmuutta riskien toteutumisesta tai kaikista mahdollisista haittavaikutuksista.¹⁵

Epävarmuutta yhteiskunnissa pyritään hallitsemaan erilaisten riskienhallintajärjestelmien avulla. Tällaisia ovat

esimerkiksi ennakointi, uhka-analyysit, riskiskenaariot ja erilaiset poikkeusaikojen hallintajärjestelmät ja lait. Riskienhallinnan lähtökohtana on yleensä se, että riskejä pyritään arvioimaan objektiivisesti ja mallintamaan todennäköisyyksiä. Yhteiskunnan koossapitävä liima on luottamus siihen, että valtio osaa ennakoida riskejä ja uhkia sekä torjua ne niiden realisoituessa.

Mikä vaaransa on siinä, jos riskiyhteiskunnassa ollaan jatkuvasti huolissaan eri asioista ja pelätään? Uhkakuvilla on tehty kautta historian politiikkaa. Nyt teemme huolilla ja peloilla politiikkaa – ja pandemian aikana poliitikot ja asiantuntijat ovat olleet toden totta huolissaan enemmän kuin koskaan. Huolestumispuheesta on tullut viranomaisviestinnän peruskäyttövoimaa. Pahimmillaan huolestuminen johtaa jatkuvaan murehtimiseen, ahdistumiseen ja sitä kautta toimintakyvyn lamaantumiseen. Ahdistus kapeuttaa tapaamme ajatella. Huolet saavat meidän usein juuttumaan tehattomiin tapoihin hallita vaikeita tunteita. Huolestumispuheen sijaan pitäisikin löytää toisenlaisia tapoja puhua riskeistä.

Olemme oppineet hallitsemaan yhä tehokkaammin erilaisia riskejä. Valtiot ovat kehittäneet pitkälle vietyjä riskienhallinnan järjestelmiä erilaisten uhkien varalle. Silti jotkut uhat lyövät kaikki ällikältä toteutuessaan. Tällaisia uhkia on popularisoitu viime vuosina nimellä mustat joutsenet. Mutta oliko koronan ilmaantuminen musta joutsen?

Merkittävä tietokirja koronan yhteiskunnallisista vaikutuksista

Koronakriisi muutti maailmaa. Korona on tehnyt näkyväksi ”digitaalisen riskiyhteiskunnan”, jossa ihmisiä ja yhteiskuntaa järjestyttävät tapahtumat koetaan median välityksellä samanaikaisesti eri puolilla maailmaa.

Sosiologi Ulrich Beck näki 1980-luvulla maailman menevän kohti ”riskiyhteiskuntaa”, jossa sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit luisuvat yhteiskunnan seuranta- ja turvainstituutioiden otteesta. Digitaalisessa riskiyhteiskunnassa hybridi mediatila luo yllättäviä ilmiöitä ja seurauksia, jotka leviävät globaalisti. Tämä tekee siitä vaikeasti hallittavan ja ennakoitavan – riskit karkaavat käsistä.

Korona ja digitaalinen riskiyhteiskunta piirtää tarkan ja analyttisen kuvan koronan vaikutuksista ihmisten elämään, arkeen ja yhteiskunnalliseen kokemukseen ensimmäisen pandemiavuoden aikana. Teos tarjoaa lukijalle tärkeitä työkaluja pandemian laajempien yhteiskunnallisten vaikutusten jäsentämiseen.

www.tammi.fi

30.11

978-952-04-1805-2

KANSI: SAMPPA BAITA
KANNEN KUVA: ISTOCKPHOTO